

Установа адукацыі
“БЕЛАРУСКІ ДЗЯРЖАЎНЫ ПЕДАГАГІЧНЫ
УНІВЕРСІТЭТ ІМЯ МАКСІМА ТАНКА”

УДК 947.6 (475) “1941 – 1943” (043)

**КОРСАК
АЛЕСЯ ІОСИФАЎНА**

**ГЕНАЦЫД ЯЎРЭЙСКАГА НАСЕЛЬНІЦТВА НА ТЭРЫТОРЫІ
ВІЦЕБСКАЙ ВОБЛАСЦІ. 1941 – 1943 гг.**

АЎТАРЭФЕРАТ
дысертацыі на суісканне вучонай ступені
кандыдата гістарычных навук

па спецыяльнасці 07.00.02 – айчынная гісторыя

Мінск, 2008

Работа выканана ва ўстанове адукацыі
“Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт імя П.М. Машэрава”

Навуковы кіраўнік – Касцюк Міхаіл Паўлавіч,
доктар гістарычных навук, прафесар,
акадэмік НАН Беларусі, галоўны
навуковы супрацоўнік ДНУ “Інстытут
гісторыі Нацыянальнай акадэміі навук
Беларусі”.

Афіцыйныя апаненты: Літвін Аляксей Міхайлавіч,
доктар гістарычных навук, прафесар,
загадчык аддзела ваеннай гісторыі і
міжнародных адносін ДНУ “Інстытут
гісторыі Нацыянальнай акадэміі навук
Беларусі”.

Новікаў Сяргей Яўгенавіч,
кандыдат гістарычных навук, дацент,
загадчык кафедры гісторыі і
беларусазнаўства УА “Мінскі дзяржаўны
лінгвістычны ўніверсітэт”.

Апаніруючая арганізацыя – Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт,

Абарона адбудзецца “4” красавіка 2008 г. у 15.30 на пасяджэнні
савета па абароне дысертацый К 02.21.03 пры установе адукацыі
“Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка” па
адрасу: 220050, г. Мінск, вул. Савецкая, 18, ауд. 482,
bagdanovich.soviet@tut.by, тэл.: 200-82-53.

З дысертацыяй можна азнаёміцца ў бібліятэцы ўстановы адукацыі
“Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка”.

Аўтарэферат разасланы “3” сакавіка 2008 г.

Навуковы сакратар
савета па абароне дысертацый

Багдановіч І.І.

УВОДЗІНЫ

Другая сусветная вайна з'явілася адной з самых трагічных старонак у гісторыі чалавецтва XX стагоддзя. Яна ўцягнула ў сваю арбіту больш за тры чвэрці насельніцтва зямнога шара і была самай кровапралітнай і разбуральнай.

Нямецка-фашысцкія акупанты і іх пасобнікі знішчалі многія народы. Яўрэі і цыгане падлягалі поўнаму знішчэнню. Страты сярод яўрэйскага насельніцтва складалі прыкладна 6 мільёнаў чалавек, трэць нацыі. Генацыд быў арганізаваны на дзяржаўным узроўні. Для дасягнення “канчатковага вырашэння яўрэйскага пытання” ўпершыню былі скарыстаны значныя арганізацыйныя рэсурсы і тэхнічныя сродкі, падрыхтаваны спецыяльныя падраздзяленні забойцаў, створаны механізм знішчэння: лагеры смерці, газавыя камеры для ўмярцвення ахвяр і крэматыорыі для спалення людзей. Усе злачынствы, здзейсненыя ўладамі трэцяга рэйха на чале з А. Гітлерам, з'явіліся грубейшым парушэннем прынцыпаў і нормаў міжнароднага права, якія рэгламентавалі адносіны паміж акупантамі і мірным насельніцтвам на занятых тэрыторыях.

Унікальнасць генацыду заключалася ў тым, што мэтай нацыстаў з'яўлялася татальнае знішчэнне яўрэйскага народу як этнасу. Аднак гэтая палітыка мела і больш шырокі сэнс. Універсальнасць генацыду асоб яўрэйскай нацыянальнасці звязана па сваёй значнасці не толькі з лёсам яўрэйскага народа. Гэта – трагічная падзея для ўсяго чалавецтва.

Праблема антысемітызму і генацыду працягвае заставацца актуальнай. Па словах Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь А.Р. Лукашэнкі: “Мы не маем права забываць урокі гісторыі... Вялікая Айчынная вайна навучыла нас берагчы крохкі мір, змагацца за яго. Людзі працягваюць гінуць ад беспрэцэдэнтных па жорсткасці тэрарыстычных актаў...”¹. Вядомае радство нацызму і тэрарызму – тое ж грэбаванне чалавечым жыццём, тая ж нянавісць да іншадумства і тое ж імкненне да рэалізацыі чалавеказнішчальных мэтаў.

Неабходнасць навуковай распрацоўкі дадзенай тэмы выклікана наяўнасцю нязначнай колькасці спецыяльных даследаванняў у айчынай гістарыяграфіі, павышанай увагай да дадзенай тэматыкі замежных даследчыкаў, а таксама неабходнасцю дэталёвага і ўсебаковага асветлення асобных маладаследаваных аспектаў палітыкі нямецка-

¹ Выступленне Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь А.Г. Лукашэнкі на парадзе войск Мінскага гарнізона в честь пражнавання 60-летія Пабеды в Велікай Отчественнай вайне 9 мая 2005 г. // Рэспубліка. – 2005. – 10 мая. – С. 1.

фашысцкіх акупацыйных улад на Беларусі, у тым ліку на тэрыторыі сучаснай Віцебскай вобласці.

Навуковая навізна дысертацыйнага даследавання заключаецца ў тым, што праведзены аналіз крыніц, у значнай ступені новых, якія, за недастатковасцю спецыяльных даследаванняў па гісторыі Халакосту на Віцебшчыне, дазволілі прааналізаваць рэалізацыю палітыкі генацыду на тэрыторыі Віцебскай вобласці, уключаючы адрозненні ў яе правядзенні на тэрыторыі генеральнай акругі “Беларусь” і ў зоне тылу групы армій “Цэнтр”. Выдзелены этапы, метады, асаблівасці знішчэння асоб яўрэйскай нацыянальнасці на Віцебшчыне, разгледжаны формы супраціўлення яўрэяў палітыцы акупацыйных улад, у тым ліку паўстанне ў Глыбоцкім гета як вышэйшая ступень барацьбы. Скрупулёзна зроблены падлікі ахвяр генацыду на тэрыторыі Віцебскай вобласці, што расшыфравана і пацверджана ў адпаведным дадатку да дысертацыі.

АГУЛЬНАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА РАБОТЫ

Сувязь работы з буйнымі навуковымі праграмамі, тэмамі.

Тэма дысертацыйнага даследавання “Генацыд яўрэйскага насельніцтва на тэрыторыі Віцебскай вобласці. 1941 – 1943 гг.” зацверджана Саветам УА “Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт імя П.М. Машэрава” пратаколам № 5 ад 31 снежня 2004 г.

Дысертацыя выканана ў межах комплекснай рэгіянальнай навуковай праграмы кафедры айчынай і ўсеагульнай гісторыі УА “Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт” “Гісторыя краязнаўства на Віцебшчыне ў XIX – XX ст.” (№ 0726).

Мэта і задачы даследавання.

Мэта дысертацыйнага даследавання – даць навуковы аналіз палітыцы генацыду нямецка-фашысцкіх акупацыйных улад у дачыненні да асоб яўрэйскай нацыянальнасці на тэрыторыі Віцебскай вобласці ў 1941 – 1943 гг.

Дзеля дасягнення вызначанай мэты прадугледжана вырашэнне наступных задач:

- прааналізаваць ступень распрацоўкі дадзенай тэмы ў гістарыяграфіі і выявіць асаблівасці падыходу да вывучэння генацыду яўрэйскага насельніцтва ў даследаваннях савецкіх, айчынных і замежных навукоўцаў;
- адлюстравать паступовасць дзеянняў улад нацысцкай Германіі ў знішчэнні асоб яўрэйскай нацыянальнасці, якія прывялі б да

ажыццяўлення палітыкі “канчатковага вырашэння яўрэйскага пытання”, заснаванай на расісцкай ідэалогіі А. Гітлера і яго акружэння;

- паказаць працэс ізаляцыі яўрэйскага насельніцтва і стварэння нямецка-фашысцкімі акупантамі гета на Віцебшчыне, уключаючы яго адрозненні на тэрыторыі генеральнай акругі “Беларусь” і ў зоне тылу групы армій “Цэнтр”;

- разгледзець формы супраціўлення яўрэяў палітыцы нямецка-фашысцкіх акупантаў на тэрыторыі Віцебскай вобласці;

- вызначыць этапы, метады і асаблівасці ў карнай палітыцы нацыстаў у дачыненні да яўрэяў Віцебшчыны, уключаючы адрозненні ў яе рэалізацыі на тэрыторыі генеральнай акругі “Беларусь” і ў зоне тылу групы армій “Цэнтр”;

- устанавіць максімальна дакладную колькасць знішчаных асоб яўрэйскай нацыянальнасці ў выніку правядзення нацысцкай палітыкі генацыду на тэрыторыі Віцебскай вобласці;

Аб’ектам даследавання з’яўляецца акупацыйная палітыка нацысцкай Германіі на тэрыторыі Беларусі падчас Вялікай Айчыннай вайны. **Прадмет даследавання** – змест, метады і формы нацысцкай палітыкі генацыду ў дачыненні да яўрэйскага насельніцтва на тэрыторыі Віцебскай вобласці ў 1941 – 1943 гг.

Гісторыка-прасторавыя межы работы адпавядаюць тэрыторыі сучаснай Віцебскай вобласці, якая ў выніку падзелу нямецка-фашысцкімі акупацыйнымі ўладамі апынулася ў складзе генеральнай акругі “Беларусь” і ў зоне тылу групы армій “Цэнтр”.

Асноўныя палажэнні дысертацыі, якія выносяцца на абарону:

1. Вытокі фарміравання палітыкі “канчатковага вырашэння яўрэйскага пытання” былі закладзены ў ідэалогіі нацыянал-сацыялістаў, заснаванай на расавай тэорыі, антысемітызме, пашырэнні жыццёвай прасторы, а таксама ў прыняцці заканадаўства, скіраванага на дыскрымінацыю яўрэяў, што дае падставу меркаваць пра Халакост як загадзя запланаваную, арганізаваную дзяржаўную палітыку ў дачыненні да асоб яўрэйскай нацыянальнасці, для ажыццяўлення якой быў створаны апарат насілля і тэрору;

2. Стварэнне гета на тэрыторыі Віцебскай вобласці з’явілася адным з важнейшых этапаў на шляху ажыццяўлення палітыкі генацыду, якое прывяло да рэзкага падзення як грамадска-прававога, так і эканамічнага становішча яўрэяў;

3. Канчатковай мэтай нацысцкай палітыкі генацыду яўрэйскага насельніцтва Віцебшчыны з’яўлялася яго татальнае знішчэнне, якое праводзілася ў двух асноўных накірунках: стварэнне такой сістэмы

ўтрыманьня вязняў гэта, якая б падтрымлівала існаваньне на ўзроўні біялагічнага мінімуму і вяла паступова да скарачэньня іх колькасці, і фізічнае знішчэньне;

4. Супраціўленьне акупацыйным уладам з боку яўрэйскага насельніцтва па свайму характару было імпульсіўным, неарганізаваным, малаколькасным і праяўлялася ў розных формах: эканамічным процідзеянні, ухіленьні ад рэгістрацыі, невыкананні загадаў, духоўным супраціўленьні, уцёках і інш. Вышэйшай праявай барацьбы на Віцебшчыне стала ўзброенае паўстанне ў Глыбоцкім гэта;

5. Палітыка генацыду нямецка-фашысцкіх акупантаў у дачыненні да асоб яўрэйскай нацыянальнасці прывяла да змяненняў у сацыяльна-дэмаграфічнай сітуацыі на Віцебшчыне, як і ва ўсёй Беларусі. Устаноўлены маштаб нацысцкай палітыкі і ўдакладнена агульная колькасць ахвяр сярод яўрэйскага насельніцтва акупацыйнага рэжыму на тэрыторыі Віцебскай вобласці ў межах 65 тыс. чалавек;

Асабісты ўклад суіскальніка.

Дысертацыя з'яўляецца ўласным даследаваннем дысертанта, цалкам выкананым самастойна. Праца заснавана на вывучэнні архіўных матэрыялаў з фондаў Нацыянальнага архіва Рэспублікі Беларусь, Дзяржаўнага архіва Віцебскай вобласці, Занальнага дзяржаўнага архіва ў г. Полацку і Занальнага дзяржаўнага архіва ў г. Оршы, а таксама на шматлікім апублікаваным дакументальным матэрыяле, усебаковым аналізе дасягненняў айчынай і замежнай гістарыяграфіі.

Аналіз працэсу фарміравання расісцкай палітыкі генацыду ў дачыненні да яўрэйскага насельніцтва ў значнай ступені абапіраецца на выданне “Мая барацьба” А. Гітлера. Упершыню вызначаны межы гэта і графічна прадстаўлены ў картах, дададзеных да дысертацыі, а таксама асаблівасці правядзення палітыкі генацыду ў дадзеным рэгіёне, уключаючы адрозненні ў рэалізацыі на тэрыторыі генеральнай акругі “Беларусь” і ў зоне тылу групы армій “Цэнтр”.

Праведзеная праца дазволіла сістэматызаваць і паглыбіць веды аб характары, рухаючых сілах, мэтах, задачах і выніках ажыццяўлення Халакосту нямецка-фашысцкімі акупантамі як на тэрыторыі Германіі, СССР, так і Беларусі, і прапанаваць комплексны разгляд дадзенай тэмы прымяняльна да тэрыторыі Віцебскай вобласці.

Апрабаваныя вынікі дысертацыі.

Матэрыялы і вынікі дысертацыйнага даследавання былі прадстаўлены на 8 міжнародных, рэспубліканскіх і рэгіянальных навукова-тэарэтычных і навукова-практычных канферэнцыях: “НИРС – 2005” (Мінск, 14–16. 02. 2006 г.), “Машеровские чтения” (Віцебск,

5. 05. 2005 г.), “Европа во Второй мировой войне: история, уроки, современность” (Віцебск, 5–6. 05. 2005 г.), “1941 год – трагедия і гераізм беларускага народа” (30. 06. 2006 г.), “Лепельскія чытанні” (Лепель, 18–19. 10. 2006 г.), “Сапуноўскія чытанні” (Віцебск, 22–23. 03. 2007 г.), “Актуальные проблемы из исторического прошлого и современности в общественно-гуманитарных и социо-религиоведческих науках Беларуси, ближнего и дальнего зарубежья” (Віцебск, 19–20. 04. 2007 г.), “Европа: актуальные проблемы этнокультуры” (Мінск, 27. 04. 2007 г.), а таксама на XII (59) навуковай сесіі выкладчыкаў, навуковых супрацоўнікаў і аспірантаў (Віцебск, 2007 г.).

Апублікаванасць вынікаў.

Вынікі дысертацыйнага даследавання апублікаваны ў 3 артыкулах у навуковых часопісах агульным аб’ёмам 1,87 аўтарскіх аркуша; матэрыялах і тэзісах 6 навуковых канферэнцый і 1 – па выніках навуковай сесіі выкладчыкаў, навуковых супрацоўнікаў і аспірантаў; артыкул у гісторыка-публіцыстычным выданні.

Структура і аб’ём дысертацыі.

Структура дысертацыйнай работы адпавядае праблемна-храналагічнаму прынцыпу. Агульны аб’ём дысертацыі складае 154 старонкі. Асноўны тэкст работы займае 101 старонку, якія ўключаюць уводзіны, агульную характарыстыку работы, тры главы і заключэнне. 25 старонак займае бібліяграфічны спіс і 27 старонак – дадаткі.

АСНОЎНЫ ЗМЕСТ ДЫСЕРТАЦЫІ

У главе 1 “Гістарыяграфія і крыніцы” даецца гістарыяграфічны агляд літаратуры і аналіз крыніцазнаўчай базы па тэме даследавання.

1.1. Гістарыяграфія. Гістарычную літаратуру па дадзенай тэматыцы можна ўмоўна падзяліць на некалькі груп: даследаванні савецкага часу (1945 – 1990-ыя гг.), манаграфіі і іншыя публікацыі даследчыкаў у канцы 1990-ых гг. XX ст. – пачатку XXI ст., замежная літаратура па гісторыі Халакосту.

Фундаментальныя абагульняючыя працы па гісторыі Вялікай Айчыннай вайны ўтрымліваюць вялікую колькасць статыстычных дадзеных і багаты факталагічны матэрыял, які раскрывае эканамічныя і палітычныя планы нацысцкай Германіі ў адносінах акупіраваных тэрыторый і барацьбу савецкага народа супраць іх ажыццяўлення. Але галоўная ўвага звяртаецца ў першую чаргу на вынікі акупацыйнага рэжыму для гаспадаркі Беларусі¹. У пасляваенны час пашырыліся

¹ Великая Отечественная война Советского Союза 1941–1945: Краткая история / сост.: Б.С. Тельпуховский [и др.]. – 3-е изд. – М.: Воениздат, 1984. – 560 с.; История Великой Отечественной войны Советского Союза.

індывідуальныя даследаванні па гісторыі беларускага краю ў час Вялікай Айчыннай вайны. У русле дадзенай тэматыкі працавалі І. Краўчанка, П. Ліпіла, А. Залескі, В. Раманоўскі, М. Загарулька, А. Фактаровіч¹. Аднак шматлікія аспекты сацыяльна-эканамічнай палітыкі акупацыйных улад апынуліся па-за межамі ўвагі гісторыкаў. Што датычыцца непасрэдна праблематыкі Халакосту, то для савецкай гістарыяграфіі з'яўлялася характэрным замоўчванне “яўрэйскай тэматыкі”. У даследчыкаў, якія займаліся вывучэннем ваеннай гісторыі, адсутнічаюць навуковыя выданні, прысвечаныя асаблівасцям і этапам палітыкі акупацыйных улад у дачыненні да асоб яўрэйскай нацыянальнасці. Выключэннем з'яўляецца доктарская дысертацыя В. Раманоўскага². Як бачна, у савецкай гістарыяграфіі практычна за ўвесь перыяд яе існавання адсутнічалі спецыяльныя манаграфічныя даследаванні і публікацыі зборнікаў дакументаў, прысвечаных генацыду яўрэяў СССР, у тым ліку і Беларусі.

У 1990-ыя гг. XX ст. – пачатку XXI ст. беларуская гістарычная навука ўзнялася на якасна новы ўзровень у асэнсаванні мінулага Беларусі, у тым ліку і падзей Вялікай Айчыннай вайны. У даследаваннях У. Адамушкі, М. Бандарэнкі, Г. Кнацько, В. Селяменева раскрыта гісторыя беларускіх оstarбайтэраў³. Беларуская гістарыяграфія папоўнілася даследаваннямі А. Кавалені аб маладзёжнай палітыцы германскіх улад, прагерманскіх саюзах моладзі на беларускай тэрыторыі, іх структуры і дзейнасці, А. Літвіна аб калабарацыі і антысавецкіх фарміраваннях у Беларусі ў час знаходжання тут нямецка-фашысцкіх захопнікаў⁴. У. Кузьменка працягвае распрацоўку гісторыі

1941–1945: В 6 т. – М., 1961 – 1965. – Т. 1–6. История Второй мировой войны 1939–1945. В 12-ти томах. – Военное издательство Министерства обороны СССР. – М. – 1975. – т. 1–12; Всенародная борьба в Белоруссии против немецко-фашистских захватчиков в годы Великой Отечественной войны: В 3-х т. / гл. редкол.: А.Г. Кузьмин [и др.]. – Мн.: Беларусь, 1983–1985. – Т. 1–3; Гісторыя Беларускай ССР: у 5 т./ гал. Рэдкал.: І.М. Ігнаценка (старш.), А.С. Абэцэдарскі, К.П. Буслаў [і інш.]. – Мінск: Навука і тэхніка, 1972–1975. – 5 т. і інш.

¹ Краўчанка, І.С. Работа Кампартыі Беларусі ў тылу ворага (1941–1944 гг.) / І.С. Краўчанка. – Мн.: Выд-ва Акад. навук БелССР, 1959. – 175 с.; Липило, П.П. КПБ(б) – организатор и руководитель партизанского движения в Белоруссии в годы Великой Отечественной войны / П.П. Липило. – Мн.: Гос. изд-во БССР, Ред-ция социально-экономической литературы, 1959. – 260 с.; Залесский, А.И. В партизанских краях и зонах: Патриотический подвиг советского крестьянства в тылу врага (1941–1944 гг.) / А.И. Залесский. – М.: Изд-во социально-экономической литературы, 1962. – 395 с.; Раманоўскі, В.П. Саўдзельнікі ў злачынствах / В.П. Раманоўскі. – Мн.: “Беларусь”, 1964. – 287 с.; Загарулька, М.М. Крах плана «Ольденбург»: (О срыве экономических планов фашистской Германии на временно оккупированной территории СССР) / М.М. Загарулька, А.Ф. Юденков; предисл. П.К. Пономаренко. – 3-е изд. – Мн.: Экономика, 1980. – 375 с.; Факторович, А.А. Крах аграрной политики немецко-фашистских оккупантов в Белоруссии / А.А. Факторович. – Мн.: «Наука и техника», 1979. – 153 с. і інш.

² Романовский, В.Ф. Немецко-фашистская оккупационная политика и её крах в Белоруссии (1941–1944 гг.): автореф. дис. ... д-ра истор. наук: 07.00.02 / В.Ф. Романовский; Акад. наук БССР, отделение обществ. наук. – Мн., 1974. – 46 л.

³ Белорусские оstarбайтеры: Угон населения Беларуси на принудительные работы в Германию, 1941–1944: Документы и материалы: в 2 кн. / сост. Г.Д. Княтько [и др.]; редкол.: В.И. Адамушко [и др.]. – Мн.: НАРБ, 1997. – 2 кн.

⁴ Каваленя, А.А. Прагерманскія саюзы моладзі на Беларусі. 1941 – 1944: Вытокі. Структура. Дзейнасць / А.А. Каваленя. – Мн.: БДПУ, 1999. – 235 с.; Каваленя, А. Беларусі 1939–1945 гг.: Война і палітыка / А. Каваленя. –

інтэлігенцыі Беларусі на акупіраванай тэрыторыі¹. Важнае значэнне маюць работы С. Новікава, прысвечаныя вывучэнню германскай гістарыяграфіі 1990-ых гг. па гісторыі Другой сусветнай вайны, у якіх аналізуюцца працы нямецкіх гісторыкаў Х. Герлаха, П. Коля, Х. Ленгарда і іншых даследчыкаў акупацыйнай палітыкі нацыстаў на тэрыторыі Беларусі². У манаграфіі “Беларусь у кантэксце германскай гістарыяграфіі гісторыі Другой сусветнай вайны”³ на падставе архіўных матэрыялаў Германіі разглядаюцца шматлікія пытанні па акупацыйнаму рэжыму 1941 – 1944 гг., у тым ліку і знішчэнне яўрэйскага насельніцтва. Немалаважнае значэнне даследчык надае вывучэнню эканамічнай палітыкі нацысцкіх улад на акупіраванай тэрыторыі Беларусі⁴.

На новым этапе развіцця гістарычнай навукі прыняцтовае значэнне для айчынай гісторыі, у тым ліку па перыяду 1941 – 1945 гг., мае выданне “Энцыклапедыя гісторыі Беларусі”⁵, якое значна пашырыла і паглыбіла існуючыя ўяўленні пра мінулае, а таксама шасцітомнае калектыўнае даследаванне “Гісторыя Беларусі”⁶, пяты том якой прысвечаны гісторыі беларускага народа ў першыя дзесяцігоддзі савецкай улады і ў гады Вялікай Айчынай вайны.

У беларускай гістарыяграфіі важнае месца займаюць кнігі “Памяць”⁷. У іх утрымліваецца багаты матэрыял, у першую чаргу звязаны з гісторыяй Вялікай Айчынай вайны: даюцца спісы знішчанага яўрэйскага насельніцтва, узнаўляюцца многія эпізоды гераічнага змагання. Нярэдка раскрываюцца розныя аспекты па ваеннай тэматыцы, у прыватнасці генацыд яўрэйскага насельніцтва, праз матэрыялы

Мн.: “Веды”, 2001. – 204 с.; Літвін, А. Акупация Беларуси (1941–1944). Пытанні супраціву і калабарацыі / А. Літвін. – Мн.: Беларускі кнігазбор, 2000. – 287 с. і інш.

¹ Кузьменко, В.И. Советская интеллигенция в партизанском движении в Белоруссии. 1941–1944 гг. / В.И. Кузьменко; под ред. А.Ф. Юденкова. – Мн.: “Навука і тэхніка”, 1991. – 118 с.; Кузьменко, В.И. Интеллигенция Беларуси в период немецко-фашистской оккупации (1941–1944 гг.) / В.И. Кузьменко. – Мн.: БГПУ, 2001. – 199 с. і інш.

² Новікаў, С.Я. Нацысцкая акупация Беларусі: новыя падыходы германскіх даследчыкаў / С.Я. Новікаў // Беларус. гіст. часоп. – 2004. – № 1. – С. 29–32; Новікаў С.Я. “Першы ўказ фюрэра...” як падстава для пытанняў і адказаў (знаёмства з невядомым архіўным дакументам) / С.Я. Новікаў // Беларус. гіст. часоп. – 2001. – № 3. – С. 58–61 і інш.

³ Новікаў, С. Беларусь у кантэксце германскай гістарыяграфіі гісторыі Другой сусветнай вайны / С. Новікаў. – Мн.: МДЛУ, 2004. – 223 с.

⁴ Новікаў С.Я. Эканамічная палітыка нацысцкай Германіі на акупаванай тэрыторыі Беларусі (1941 – 1944 гг.) / С.Я. Новікаў // Весці Нацыянальнай Акадэміі навук Беларусі. Серыя гуманітарных навук. – 2007. – № 2. – С. 50–52; Новікаў, С.Я. Эканамічная палітыка нацысцкай Германіі ў Беларусі. 1941 – 1944 гг. (агляд крыніц і германскай гістарыяграфіі 1990-ых гадоў) / С.Я. Новікаў. – Мн.: МДЛУ, 2002. – 219 с. і інш.

⁵ Энцыклапедыя гісторыі Беларусі: у 6 т. / рэдкал.: Г.П. Пашкоў (гал. рэд.) [і інш.]. – Мн.: БелЭн, 1997 – 2003. – 6 т.

⁶ Гісторыя Беларусі: у 6 т. / рэдкал.: М. Касцюк (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск: Экаперспектыва, 2000 – 2005. – Т. 5: Беларусь у 1917–1945 гг. / А. Вабішчэвіч [і інш.]. – 2006. – 613 с.

⁷ Памяць: Гіст. – дакум. хроніка Дубровенскага раёна: у 2-х кн. / склад.: Гаўруцікаў, А.П. Ярохін [і інш.] – Мн.: ПК “Паліграффармленне”, 1996 – 1997. – 2 кн.; Памяць: Гіст. – дакум. хроніка Лёзненскага раёна / Рэд. кал.: І.П. Шамякін (гал. рэд.) [і інш.] – Мн.: БелЭн, 1992. – 592 с.; Памяць: Гіст. – дакум. хроніка Сененскага раёна / рэд. кал.: Ул.С. Богаў [і інш.] – Мн.: ПК “Паліграффармленне”, 2003. – 616 с.; Памяць: Гіст. – дакум. хроніка Ушацкага раёна / рэд. кал.: Г.К. Кісялёў [і інш.] – Мн.: БЕЛТА, 2003. – 640 с.; Памяць: Гіст. – дакум. хроніка Чашніцкага раёна / рэд. кал.: Г.П. Пашкоў [і інш.] – Мн.: БелЭн, 2002. – 912 с.; Памяць: Гіст. – дакум. хроніка Шаркаўшчынскага раёна / рэд. кал.: Л.М. Драбавіч [і інш.] – Мн.: БЕЛТА, 2004. – 512 с. і інш.

міжнародных і рэгіянальных навуковых канферэнцый, сесій, круглых сталоў¹.

У разглядаемы перыяд развіцця гістарыяграфіі значна павялічылася колькасць прац беларускіх гісторыкаў па праблеме генацыду яўрэяў у 1941 – 1944 гг. Э. Іофэ на працягу некалькі дзесяцігоддзяў займаецца вывучэннем тэмы Халакосту². Непасрэдна тэму генацыду яўрэйскага насельніцтва, здзейсненага нямецка-фашысцкімі акупантамі ў гады Вялікай Айчыннай вайны, у поўнай ступені раскрывае канцэптуальная праца навукоўцы “Белорусские евреи: трагедия и героизм. 1941 – 1945”³. У ёй на падставе архіўных матэрыялаў аўтар аналізуе становішча яўрэйскага насельніцтва падчас ажыццяўлення нацысцкай палітыкі “канчатковага вырашэння яўрэйскага пытання” на тэрыторыі Беларусі⁴.

Упершыню М. Батвіннік спрабуе стварыць звод помнікаў генацыду яўрэяў і спісы гета па кожнай з абласцей рэспублікі, але лічба знішчаных вязняў значна завышана⁵. Да навуковых даследаванняў праблемы Халакосту трэба аднесці працы Я. Розэнבלата, І. Яленскай, якія з’яўляюцца не толькі аналітычнымі па сутнасці, але і ўтрымліваюць у сабе мемуары, дакументы, табліцы па гісторыі яўрэяў Брэстчыны. Акрамя таго, у 1999 г. Я. Розэнבלатам была абаронена кандыдацкая дысертацыя, у якой зроблены навуковы аналіз асноўных напрамкаў і вынікаў нацысцкай палітыкі генацыду ў адносінах да яўрэйскага насельніцтва заходніх абласцей Беларусі ў 1941 – 1944 гг.⁶. Некаторыя

¹ Міхайлоўская, І.І. Плач над Марусінскім лесам / І.І. Міхайлоўская // Віцебшчына ў гады Вялікай Айчыннай вайны: матэрыялы рэспубліканскай навукова-практычнай канферэнцыі, Віцебск, 24 чэрв. 2004 г. / Віцеб. дзярж. ун-т, Віцебскі абласны краязнаўчы музей; рэдкал.: В.У. Акуневіч, А.М. Дулаў. – Віцебск: Выдавецтва УА “ВДУ імя П.М. Машэрава”, 2004. – С.31–35; Космач В.А. Витебск в годы оккупации (1941 – 1944 гг.): страницы истории / В.А. Космач // Европа во Второй мировой войне: история, уроки, современность. Материалы международной научно-теоретической конференции; Витебск, 5 – 6 мая 2005 г. / Витебский государственный университет им. П.М. Машерова; редкол.: В.А. Космач [и др.] – Витебск, 2005. – С. 43–48; Савоняко, М.Я. Гитлеровская политика геноцида в отношении евреев / М.Я. Савоняко // 1941 год: трагическое и героическое. Тезисы межвузовской конференции, посвящённой 50-летию начала Великой Отечественной войны; Минск, 19 – 21 июня 1991 г. – Мн., 1991. – С. 185–188; Тэк Н. У партизан: судьба женщин / Н. Тэк // Женщины на краю Европы: Сб. ЕГУ; под ред. Е. Гаповой. – Мн.: ЕГУ, 2003. – С. 168–187; Эпштейн Б. Женщины в сопротивлении Минского гетто / Б. Эпштейн // Женщины на краю Европы: Сб. ЕГУ; под ред. Е. Гаповой. – Мн.: ЕГУ, 2003. – С. 188–207 і інш.

² Иоффе, Э.Г. Страницы истории евреев Беларуси: Краткий научно-популярный очерк / Э.Г. Иоффе. – Минск: «АРТИ-ФЕКС», 1996. – 294 с.; Иоффе, Э.Г. Иностранные евреи в Тростенском лагере смерти / Э.Г. Иоффе; под ред. М.И. Богдана. – Мн.: НАРБ, 2000. – 28 с.; Иоффе, Э.Г. К вопросу о роли коллаборационистов в Катастрофе на белорусской земле / Э. Иоффе // Евреи Беларуси. История и культура. Сб. статей. Выпуск III-IV. – Мн., 1998. – С. 164–178; Гольдин, А. Некоторые новые данные по истории Холокоста и еврейского сопротивления в Белоруссии / А. Гольдин, Э. Иоффе // Вестник Еврейского университета в Москве. – 1995. – № 2. – С. 119–123 і інш.

³ Иоффе, Э.Г. Белорусские евреи: трагедия и героизм: 1941–1945 / Э.Г. Иоффе. – Смоленск: типография “Трамплан”, 2003. – 427 с.

⁵ Ботвинник, М. Памятники геноцида евреев Белоруссии / М. Ботвинник. – Мн.: Беларуская навука, 2000. – 326 с.

⁶ Розенблат, Е. Пинские евреи. 1941–1944 / Е. Розенблат, И. Еленская. – Брест: БрГУ, 1997. – 312 с.; Розенблат, Е. Жизнь и судьба Брестской еврейской общины XIV – XX вв. / Е. Розенблат; под ред. А.П. Гарая. – Брест: БрГУ, 1993. – 84 с.; Розенблат, Е. Еврейское население Западной белоруси в хозяйственных структурах

публікацыі Я. Грэбня раскрываюць тэму выкарыстання прымусовай працы насельніцтва акупіраванай Беларусі, у тым ліку і яўрэяў, у гады Вялікай Айчыннай вайны¹.

Значнае месца займаюць выданні краязнаўчага характару. Яны змяшчаюць шмат новага факталагічнага матэрыялу, звестак і прыкладаў, якіх нельга знайсці ў архіўных дакументах. Г. Вініца ў сваіх выданнях змясціў матэрыял пра гета Дуброўна, Копысі, Оршы, Смалян, Дунілавіч, Расон і інш.² А. Падліпскі, М. Рыўкін, А. Шульман займаюцца даследаваннем гісторыі яўрэяў г. Віцебска³.

Першыя навуковыя працы па тэме Халакосту ў замежнай гістарыяграфіі пачалі з'яўляцца ўжо ў 1960–70-ыя гг. Тут патрэбна адзначыць даследаванні С. Шварца, І. Трунка⁴. На падставе значных матэрыялаў, мемуараў і дзённікаў асоб з акружэння А. Гітлера, а таксама асабістых успамінаў складзена кніга амерыканскага журналіста У. Шырэра⁵, якая знаёміць з механізмам выпрацоўкі нацысцкім кіраўніцтвам стратэгічных рашэнняў, паказвае метады іх ажыццяўлення і ярка дэманструе антычалавечую накіраванасць палітыкі Халакосту.

У 1980–90-ыя гг. сярод заходніх і ізраільскіх навукоўцаў зноў пашырылася тэндэнцыя да разгляду нацысцкай палітыкі ў дачыненні да яўрэяў на акупіраванай гітлераўцамі савецкай тэрыторыі як адзіны працэс. У дадзеным русле трэба вылучыць зборнік артыкулаў ізраільскага даследчыка І. Арада⁶, у якім упершыню дадзены агляд савецкай гістарыяграфіі праблемы Халакосту. Вывучэнню дадзенай праблемы прысвечаны працы Г. Шварца, Д. Лофтуса, К. Герлаха⁷.

вермахта (1941 – 1943 гг.) / Е. Розенблат // Евреи Беларуси. История и культура: сб.ст. / ред. совет: И. Герасимова (отв. ред.) [и др.]. – Минск, 1998. – Вып. III – IV. – С.108–128.; Розенблат, Е.С. Нацистская политика геноцида в отношении еврейского населения западных областей Беларуси. 1941 – 1944 гг.: дис. ...канд. истор. наук: 07.00.02 / Е.С. Розенблат. – Минск, 1999. – 154 л.

¹ Гребень, Е.А. Принудительный труд еврейского населения оккупированной Беларуси в годы Великой Отечественной войны // Актуальные вопросы изучения Холокоста на территории Беларуси в годы немецко-фашистской оккупации. Сборник научных работ. Сост. и ред. – Я.З. Басин. Мн.: 2005. – С.107–119 і інш.

² Винница, Г.Р. Горечь и боль / Г.Р. Винница. – Орша, 1998. – 240 с.; Винница, Г.Р. Листы истории / Г.Р. Винница, 1999. – 208 с.; Винница, Г.Р. Слово памяти / Г.Р. Винница. – Орша, 1997. – 112 с. і інш.

³ Подлипский, А. Ариец с берегов Двины или О чём умалчивают биографы Юрки Витьбича / А. Подлипский. – Витебск: УПП «Витебская областная типография», 2001. – 127с.; Подлипский, А.М. Евреи в Витебске: в 2 т. / А.М. Подлипский. – Витебск: УПП «Витебская областная типография», 2004. – 2 т.; Рывкин, М. Породнённые войной: Праведники народов мира / М. Рывкин, А. Шульман. – Витебск: Бел. объединение евр. общин и орг-ций, 1997. – 59 с.; Рывкин, М.С. Хроника страшных дней. Трагедия Витебского гетто / М.С. Рывкин, А.Л. Шульман. – Витебск: УПП «Витебская областная типография», 2004. – 152 с. і інш.

⁴ Trunk, I. Judenrat: The Jewish in Eastern Europe under Nazi Occupation / I. Trunk. – New-York, 1972. – 281 s.; Шварц, С. Евреи в Советском Союзе с начала Второй мировой войны (1939–1965) / С. Шварц. – Нью-Йорк, Издание Америк. Еврейского рабочего комитета, 1966. – 425 с. і інш.

⁵ Ширер, У. Крах нацистской империи / У. Ширер; пер. с англ. С.Л. Орловой [и др.]. – Смоленск: «Русич», 1999. – 736 с.

⁶ Арад, И. Холокост. Катастрофа европейского еврейства (1933–1945) / И. Арад. – Иерусалим: Яд Ва-Шем, 1990. – 165 с.

⁷ Gerlach, Ch. Kalkulierte Morde: die deutsche Wirtschafts- und Vernichtungs politic in Wiebrussland 1941 bis 1944 // Ch. Gerlach. – Hamburg Ed., 1999. – 1232 s.; Loftus, J. The Belarus secret / J. Loftus, Ed. By Nathan Miller. – New-York: Knoff, 1982. – 196 p.; Schwarz, G. Die nationalsozialistischen Lager / G. Schwarz. – Frankfurt/Main; New York: Campus Verlag, 1990. – 483 s. і інш.

Асобныя раздзелы, якія раскрываюць становішча яўрэйскага насельніцтва на тэрыторыі Беларусі падчас акупацыі гітлераўскімі войскамі, змешчаны ў працы нямецкага даследчыка Б. К'яры, польскага гісторыка Ю. Туронак¹. Немалаважнае значэнне мае даследаванне ізраільскага гісторыка Л. Смілавіцкага², дзе выкарыстана крыніцазнаўчая база архіваў Беларусі, Расіі, Ізраіля, прыведзены малавядомыя фотаздымкі, табліцы. Але, нягледзячы на разнастайнасць матэрыялу, выданне па сваім характары з'яўляецца больш канстатацыйным, чым аналітычным. Кнізе не хапае цэласнасці і лагічнасці.

У апошні час значным дасягненнем у распрацоўцы тэмы генацыду яўрэйскага насельніцтва з'яўляецца выдадзеная ў 2005 г. энцыклапедыя “Холокост”³, дзе змешчаны факталагічны матэрыял па персаналіях, ажыццяўленне палітыкі генацыду яўрэйскага насельніцтва ў розных дзяржавах, якія знаходзіліся пад германскімі акупацыйнымі ўладамі.

Як бачна з гістарыяграфічнага агляду, у савецкай гістарыяграфіі тэма генацыду яўрэйскага насельніцтва амаль не распрацоўвалася. Па-за ўвагай даследчыкаў заставаліся пытанні спецыфікі эканамічнай палітыкі нямецка-фашысцкіх акупантаў у дачыненні да яўрэяў, іх грамадска-прававога і культурнага становішча. Толькі з пачаткам 1990-ых гг. сталі з'яўляцца даследаванні беларускіх і замежных навукоўцаў, якія абапіраюцца ў першую чаргу на архіўныя крыніцы. Тым не менш, тэма генацыду яўрэйскага насельніцтва на тэрыторыі Віцебскай вобласці з'яўляецца маладаследаванай у параўнанні з іншымі рэгіёнамі Беларусі. Што датычыцца супраціву акупацыйнай палітыкі з боку вязняў гета непасрэдна на Віцебшчыне, то дадзенае пытанне толькі ўскосна ўпамінаецца ў некаторых выданнях.

1.2. Крыніцы. Крыніцазнаўчая база па праблеме Халакосту прадстаўлена рознымі па характары матэрыяламі. Аснову дадзенага даследавання склала арганізацыйна-распарадчая дакументацыя і справаздачы органаў германскага акупацыйнага кіравання: генеральных, акруговых і гарадскіх камісарыятаў, гарадскіх упраў, якія раскрываюць расава-палітычныя, сацыяльна-эканамічныя аспекты нацысцкай палітыкі ў адносінах да яўрэяў на тэрыторыі Віцебскай вобласці і Акты Надзвычайнай Дзяржаўнай камісіі па выяўленню злачынстваў нямецка-

¹ К'яры, Б. Штодзённасць за лініяй фронту: акупацыя, калабарацыя і супраціў у Беларусі (1941–1944) / Б. К'яры; пер. з ням. Л. Баршчэўскага; навук. рэд. Г. Сагановіч. – Мінск, 2005. – 309 с.; Туронак, Ю. Беларусь пад нямецкай акупацыяй / Ю. Туронак; пер. з польскай В. Ждановіч, каментарыі В. Літвіна. – Мн.: Беларусь, 1993. – 236 с. і інш.

² Смиловицкий, Л.Л. Катастрофа евреев в Беларуси, 1941–1944 гг. / Л.Л. Смиловицкий. – Тель-Авив: Амос, 2000. – 432 с.

³ Холокост: Энциклопедия / ред. У. Лакёр, соред. Ю.Т. Баумель; перевод с англ. – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2005. – 880с.

фашысцкіх захопнікаў па раёнах і абласцях. У справах Надзвычайнай Дзяржаўнай камісіі па ўстанаўленню і расследаванню злачынстваў нямецка-фашысцкіх акупантаў і іх памагатых прааналізаваны дакументы па выяўленню злачынстваў нямецка-фашысцкіх захопнікаў па раёнах і абласцях. У звестках аб расстрэлах яўрэйскага насельніцтва ўказваліся дадзеныя аб колькасці ахвяр, а таксама месцы масавых забойстваў. Карыснымі з'яўляюцца змешчаныя ў Актах сведчанні відавочцаў тых падзей, рэдка – устаноўленыя спісы загінуўшых.

Акрамя таго, пры напісанні дысертацыі былі выкарыстаны дакументы і матэрыялы, апублікаваныя ў айчынных і замежных выданнях¹. Адначасова з выданнем распрацаваных архіўных крыніц гісторыя генацыду яўрэйскага насельніцтва ў 1941 – 1945 гг. разглядалася і ў калектыўных працах мемуарнага характару пра супраціўленне не толькі вязняў гета ў Мінску, Вільнюсе, Каўнасе, але і яўрэй-партызан².

Пры даследаванні дадзенай тэмы быў выкарыстаны ў першую чаргу архіўны матэрыял Нацыянальнага архіва Рэспублікі Беларусь, Дзяржаўнага архіва Віцебскай вобласці, Занальнага дзяржаўнага архіва ў г. Полацку і Занальнага дзяржаўнага архіва ў г. Оршы, на падставе якога вызначаны месцы ўтрымання і знішчэння асоб яўрэйскай нацыянальнасці, а таксама супраціўленне з боку вязняў гета палітыцы нямецка-фашысцкіх улад на тэрыторыі Віцебскай вобласці, асабліва паўстанне ў Глыбоцкім гета. Важнае значэнне пры распрацоўцы пытання генацыду яўрэйскага насельніцтва маюць апублікаваныя дакументы архіваў Беларусі, Расіі, Германіі і Ізраіля. Асобая ўвага ўдзелена кнігам “Памяць” і выданням мемуарнага характару, матэрыялы якіх у значнай ступені дапаўняюць архіўныя крыніцы. Усе гэтыя матэрыялы дазволілі раскрыць з неабходнай паўнатой выбраную для даследавання тэму.

Тэарэтыка-метадалагічным падмуркам даследавання з'яўляюцца прынцыпы гістарызму і аб'ектыўнасці. У працы выкарыстоўваюцца дзве групы метадаў – агульнанавуковыя: абагульненне, параўнанне,

¹ Чёрная книга: О злодейском повсеместном убийстве евреев немецко-фашистскими захватчиками во временно оккупированных районах Советского Союза и в лагерях Польши во время войны 1941–1945 гг. / сост. и под ред. В. Гроссмана, И. Эренбурга. – Вильнюс: ЁАД, 1993. – 608 с.; СС в действии. Документы о преступлениях СС. 2-е изд.: Пер. с нем. – М.: СВЕТОТОН, 2000. – 623 с.; Преступные цели гитлеровской Германии в войне против Советского Союза: Документы и материалы / под ред. и с предисл. П.А.Жилина. – М.: Воениздат, 1987. – 302 с.; Трагедия евреев Белоруссии в 1941 – 1944гг.: Сборник материалов и документов / Р.А. Черноглазова, Х. Хеер; ответ. ред. Р.А. Черноглазова. – 2-е изд. – Мн.: Гальперин, 1997. – 398 с.; Холокост в Беларуси. 1941–1944. Док. и материалы / сост.: Э.Г. Иоффе, Г.Д. Княтько, В.Д. Селеменев. – Мн.: НАРБ, 2002. – 276 с.; Встали мы плечом к плечу. Евреи в партизанском движении Белоруссии. 1941 – 1944 гг. / И.П. Герасимова. – Минск: Асобны Дах, 2005. – 188 с. і інш.

² Партизанская дружба. Воспоминания о боевых делах партизан-евреев, участников Великой Отечественной войны / Под ред. Я. Гринвальда. – М.: ОГИЗ, Гос. изд-во «Дер Эмес», 1948. – 198 с.; Смоляр, Г. Мстители гетто / Г. Смоляр. – М.: «Дер Эмес», 1947. – 134 с.; Каган, Дж. Як мы перажылі Халакост з яўрэйскім партызанскім атрадам у Беларусі: дакументальная аповесць / Дж. Каган, Д. Коген; пер. з англ. Г. Вяршыцкай, прадмова М. Гілберта. – Мн.: Медысонт, 1999. – 308 с. і інш.

класіфікацыя, аналіз і сінтэз, дэдукцыя і індукцыя, а таксама спецыяльна-гістарычныя: гісторыка-генетычны, гісторыка-параўнальны, гісторыка-сістэмны метады, якія дазволілі ўсебакова даследаваць тэму.

У главе 2 Правядзенне нацысцкай палітыкі “канчатковага вырашэння яўрэйскага пытання” на Віцебшчыне падчас Вялікай Айчыннай вайны” аналізуюцца этапы, метады і формы палітыка-прававой дыскрымінацыі яўрэйскага насельніцтва на тэрыторыі Віцебскай вобласці, а таксама спробы супраціўлення яўрэяў нямецка-фашысцкім акупантам, якое праяўлялася як ва ўзброенай барацьбе, так і ў іншых формах.

2.1. Расавая палітыка нацысцкай Германіі ў дачыненні да асоб яўрэйскай нацыянальнасці. Халакост выцякаў з ідэалогіі, яскрава выражанай у кнізе А. Гітлера “Мая барацьба”, які ніколі не хаваў ні свайго прынцыповага расісцкага погляду на чалавецтва, ні свайго непрыняцця дэмакратычнага грамадства і яго каштоўнасцяў. Расавая ідэалогія ў Германіі прайшла некалькі стадый. Першая – тэарэтычная, падрыхтоўчая. “Расава непаўнацэнных людзей” пачалі паступова пазбаўляць усіх грамадзянскіх правоў. Сродкі былі самыя розныя – эканамічны байкот яўрэйскіх прадпрыемстваў, “Нюрнбергскія законы” 1935 г. і інш. Наступная стадыя – “канчатковага вырашэння яўрэйскага пытання” – пагалоўнае знішчэнне яўрэяў. Затым расавая палітыка была распаўсюджана і на іншыя народы, якія пражывалі на занятых нямецка-фашысцкімі акупантамі тэрыторыях. Обергрупэнфюрэр СС Р. Гейдрых і кіраўнік яўрэйскага аддзелу Галоўнага імперскага ведамства бяспекі (РСХА) штурмбанфюрэр СС А. Эйхман сталі галоўнымі распрацоўшчыкамі плана “канчатковага вырашэння яўрэйскага пытання” (Ванзэйская канферэнцыя, 20 студзеня 1942 г.).

Наяўнасць планаў, дырэктыў і загадаў, падпісаных Германіяй яшчэ да пачатку актыўных баявых дзеянняў, сведчыць пра тое, што гітлераўскія вярхі наперад злучылі ваенна-стратэгічнае планаванне са злачынствамі, іх практычнае ажыццяўленне не было вынікам якіх-небудзь эксцэсаў з боку асобных недысцыплінаваных ваеннаслужачых вермахта, а з’яўляліся рэалізацыяй загадзя вызначаных планаў, і паколькі ў планаванні гэтых злачынстваў удзельнічаў увесь механізм дзяржаўнай улады Германіі, то Нюрнбергскі працэс цалкам абгрунтавана вызначыў іх як змову.

2.2. Стварэнне гета на Віцебшчыне. Адасабленне яўрэяў ад іншага насельніцтва і заключэнне іх у гета праходзіла ў два этапы. Першы з іх уключаў комплекс дыскрымінацыйных мер, якія датычыліся

свабоды перамяшчэння, забароны гандлю, наведвання грамадскіх устаноў, лякарняў, нашэння апазнавальных адзнак і інш. Наступным этапам было аддзяленне асоб яўрэйскай нацыянальнасці ад іншага насельніцтва і ўтварэнне гета. На тэрыторыі Віцебскай вобласці гета ствараліся “адкрытага” і “закрытага” тыпу. “Адкрытыя” гета былі ў мястэчках са значнай колькасцю яўрэйскага насельніцтва, дзе яго высяляць і затым ахоўваць было немэтазгодна. Дадзеныя меры насілі часовы характар – да поўнага знішчэння або перасялення вязняў у “закрытае” гета. Стварэнне “закрытых” гета мела на мэце перасяленне ўсіх яўрэяў у вызначанае месца, тэрмін стварэння якога, як правіла, устанаўліваўся ў некалькі дзён (для Віцебскага гета).

Аб’ектыўна перасяленне ў пэўнае месца азначала важны крок для стварэння ўмоў фізічнага вымірання недзеяздольнага яўрэйскага насельніцтва, бо яно пазбаўлялася ўсіх сродкаў для існавання і ізалявалася ад знешняга свету. Аднак гэта было абумоўлена і эканамічным фактарам. Між тым для акупацыйных улад галоўнай была задача паэтапнага, паслядоўнага ажыццяўлення палітыкі генацыду. Кіраванне канцэнтрацыйнага лагера для яўрэйскага насельніцтва ажыццяўлялі каменданты – начальнікі гета. Да іх функцый адносіліся меры для падтрымання ўнутранага парадку і захавання дзеяздольнасці працоўных атрадаў. Захаванне бяспекі з’яўлялася задачай СС і паліцыі, а сярод вязняў ствараліся юдэнраты і яўрэйская паліцыя.

На тэрыторыі Віцебскай вобласці, якая знаходзілася ў межах дзеянняў зоны тылу групы армій “Цэнтр”, большасць гета былі ўтвораны за першыя тры месяцы акупацыі (ліпень – верасень 1941 г.). Да зімы 1941 г. з’явіліся астатнія гета ў невялікіх населеных пунктах (в. Копысь Аршанскага р-на, в. Ула Бешанковіцкага р-на, в. Бабынічы Полацкага р-на). У апошнюю чаргу ўзнік лагер для яўрэйскага насельніцтва (сакавік 1942 г.) у в. Смаляны Аршанскага р-на, што было абумоўлена яго аддаленым геаграфічным распалажэннем. Па колькасці насельніцтва і займаемай плошчы буйнымі з’яўляліся гета ў Віцебску (7–8 тыс. чал.), Полацку (8 тыс. чал.), Оршы (6 тыс. чал.). Што датычыцца генеральнай акругі “Беларусь”, у склад якой уваходзіла заходняя частка Віцебскай вобласці, то гета “закрытага” тыпу для яўрэйскага насельніцтва тут ствараліся пазней – у асноўным, пачынаючы з канца 1941 г. (Глыбокае, Докшыцы) да пачатку 1942 г. (Браслаў, Паставы).

2.3. Паўстанне ў Глыбоцкім гета і іншыя формы барацьбы. На тэрыторыі Віцебскай вобласці выпадкі супраціву былі адзінкавымі і спантаннымі. Так, пры ліквідацыі 19 сакавіка 1943 г. Опсаўскага гета

(Браслаўскі р-н) вязні не захацелі падпарадкоўвацца загадам акупантаў і аказалі супраціўленне. У гета г.п. Шаркаўшчына групе вязняў удалося прарваць лінію немцаў і збегчы ў лес. У в. Друя Браслаўскага р-на падчас пажару ў гета яўрэі абстралялі карнікаў. Узброеных паўстанняў у гета на тэрыторыі Беларусі было параўнальна мала. Як правіла, яны працягваліся некалькі гадзін, максімум два дні. Успыхвалі тады, калі не было сумненняў у намеры нямецка-фашысцкіх акупантаў зрабіць поўную ліквідацыю гета. На тэрыторыі Віцебскай вобласці 19 – 21 жніўня 1943 г. адбылося паўстанне вязняў Глыбоцкага гета. У выніку падаўлення было знішчана каля 2 тыс. чалавек, у тым ліку жанчын і дзяцей. Частка яўрэяў змагла выратавацца ў лесе, але большасць з іх была расстраляна і замучана.

Акты індыўідуальнага супраціўлення былі даволі шматлікімі. Праяўляліся ў форме духоўнага супраціву (вытрымліванне рэлігійных абрадаў і звычаяў, удзел у культурнай і адукацыйнай дзейнасці), эканамічнага процідзеяння (абмен прадуктамі і рэчамі з мясцовым насельніцтвам), ухіленне ад рэгістрацыі, невыкананне загадаў, уцёкі з гета, асабліва падчас акцый па іх ліквідацыі. Аднак усе гэтыя дзеянні з'яўляліся разрозненымі і малаэфектыўнымі. Важным фактарам яўрэйскага негвалтоўнага супраціўлення былі ўзаемадапамога і салідарнасць. Яны праяўляліся ў вырашэнні бытавых пытанняў, ад якіх нярэдка залежалі здароўе і жыццё іншых вязняў, – дапамога харчаваннем, вопраткай, лекамі, грашовымі сродкамі. Многія акты індыўідуальнага супраціўлення былі імпульсіўнымі, удзельнікі якіх рашаліся на іх у апошні момант.

У главе 3 “Маштабы Халакосту на тэрыторыі Віцебскай вобласці” разглядаецца працэс знішчэння вязняў гета на тэрыторыі Віцебшчыны, а таксама вызначаюцца памеры колькасці ахвяр генацыду.

3.1. Знішчэнне вязняў гета на Віцебшчыне. У выніку даследавання былі выдзелены агульныя рысы, характэрныя для правядзення акцый знішчэння яўрэйскага насельніцтва на тэрыторыі Віцебскай вобласці ў 1941 – 1943 гг. Па-першае, незалежна ад зоны акупацыі вызначаецца пэўная заканамернасць у паслядоўнасці палітыкі генацыду: спачатку ліквідаваліся гета ў буйных гарадах, а затым у вёсках і мястэчках. Калі былі створаны два гета, то ў першую чаргу знішчаліся вязні “непрацоўнага” гета. У населеных пунктах, дзе праводзілася некалькі акцый, у апошнюю чаргу ліквідавалася працаздольная частка насельніцтва і найбольш каштоўныя спецыялісты. Па-другое, масавае знішчэнне асоб яўрэйскай нацыянальнасці рабілася

самымі варварскімі метадамі і сродкамі: прымяняліся расстрэлы, распаўсюджванне эпідэміі, знясільваючая фізічная праца і г.д. У правядзенні акцый знішчэння яўрэйскага насельніцтва ўдзельнічалі прадстаўнікі службаў бяспекі, СД і СС, жандармерыі, ахоўнай паліцыі і вермахта. Па-трэцяе, праводзілася намераная дэзінфармацыя яўрэйскага насельніцтва перад правядзеннем масавых акцый з мэтай прадухілення пабегаў і аказання супраціўлення.

У працэсе правядзення палітыкі генацыду на тэрыторыі Віцебскай вобласці можна вылучыць некалькі этапаў. Першым этапам ужо летам 1941 г. былі дзеянні карнікаў айнзацгруп і зондэркаманд, паліцэйскіх частак СС, вермахта і мясцовых калабарантаў, скіраваныя ў першую чаргу на ліквідацыю інтэлігенцыі. Другім этапам стала канцэнтрацыя яўрэйскага насельніцтва ў гета для наступнага яго знішчэння (канец лета – восень 1941 г.). Трэцім этапам была ліквідацыя вязняў гета ўсходняй часткі Віцебскай вобласці, якая знаходзілася ў зоне тылу групы армій “Цэнтр” (восень 1941 г. – зіма 1942 г.). Чацвёртым этапам (вясна 1942 г. – лета 1943 г.) з’явілася знішчэнне яўрэйскага насельніцтва заходняй тэрыторыі Віцебскай вобласці, якая ўваходзіла ў склад генеральнай акругі “Беларусь”. Засталася толькі працоўная частка Глыбоцкага гета, але і яна была ліквідавана ў жніўні 1943 г.

3.2. Памеры генацыду на тэрыторыі Віцебскай вобласці. Цяжка, але неабходна дакладна вызначыць страты яўрэйскага насельніцтва, знішчанага на тэрыторыі Віцебскай вобласці ў 1941 – 1943 гг. Сярод даследчыкаў існуе вялікая розніца ў вызначэнні колькасці загінуўшага яўрэйскага насельніцтва на Віцебшчыне – ад 60 да 176 500 тыс. чалавек. Узнаўляючы наколькі гэта магчыма “белыя плямы” і ўстанаўліваючы колькасць ахвяр па асобных гарадах і мястэчках, у ходзе даследавання былі атрыманы дадзеныя па Віцебшчыне, якія дагэтуль не ўзгадваліся ў навуковай літаратуры. Колькасць ахвяр Халакосту была атрымана пры аналізе дакументальных матэрыялаў Нацыянальнага архіва Рэспублікі Беларусь, Дзяржаўнага архіва Віцебскай вобласці і Занальнага дзяржаўнага архіва ў г. Полацку. Некаторыя звесткі дапоўнены ўспамінамі відавочцаў, змешчанымі ў кнігах “Памяць”. Трэба адзначыць, што такія месцы знішчэння яўрэйскага насельніцтва, як вёскі Лявонпаль і Ліпаўкі Міёрскага р-на, вёскі Плюсы, Дубіна Браслаўскага р-на і Райполь Шаркаўшчынскага р-на і шэраг іншых намі выяўлены ўпершыню.

У выніку даследавання ўстаноўлена, што на працягу 1941 – 1943 гг. на тэрыторыі Віцебскай вобласці нямецка-фашысцкімі акупантамі было знішчана 65 тыс. чалавек. Патрэбна прыняць да ўвагі і

тое, што палітыка нацысцкага генацыду разбурыла традыцыйную дэмаграфічную сітуацыю на Віцебшчыне, як і ва ўсёй Беларусі. Яўрэі, якія займалі другое месца пасля беларусаў па ўдзельнай вазе, страцілі яго падчас Вялікай Айчыннай вайны. Доля яўрэйскага насельніцтва, якая складала да 1941 г. каля 10 % усяго насельніцтва рэспублікі, скарацілася да 0,28 %. На тэрыторыі Віцебскай вобласці на час перапісу 1999 г. большая частка яўрэяў, каля 0,7 % ад усяго насельніцтва, была канцэнтравана ў Віцебскім р-не. Ад 0,3 да 0,6 % яўрэяў пражывае ў Полацкім, Аршанскім, Гарадоцкім, Верхнядзвінскім і Талачынскім р-нах. У астатніх раённых цэнтрах і мястэчках яўрэйскага насельніцтва засталася менш за 0,1 % ад агульнай колькасці пражываючых.

ЗАКЛЮЧЭННЕ

Асноўныя навуковыя вынікі дысертцыі:

1. Ідэалагі нацыянал-сацыялізму стварылі канцэпцыю, якая стала падставай для ажыццяўлення злачынстваў супраць чалавецтва і была адлюстравана ў кнізе А. Гітлера “Мая барацьба” і праграмным дакуменце Нацыянал-сацыялістычнай рабочай партыі Германіі. Галоўнымі часткамі яе сталі расавая тэорыя, антысемітызм і, як завяршэнне, генацыд асоб яўрэйскай нацыянальнасці на тэрыторыі еўрапейскіх краін і СССР. З гэтага вынікае, што Халакост быў загадзя запланаванай і арганізаванай палітыкай, якая пачала апрабіравацца спачатку на тэрыторыі Германіі, а затым і на акупіраваных нацыстамі землях. Асноўнымі вехамі прававой дыскрымінацыі яўрэяў з’явіліся Закон аб забароне шлюбаў арыяцаў з прадстаўнікамі іншых рас, Нюрнбергскія законы, Крыштальная ноч і іншыя [1; 9];

2. Першымі крокамі акупацыйнай палітыкі стала абмежаванне правоў асоб яўрэйскай нацыянальнасці: забарона карыстання грамадскімі ўстановамі, адасабленне яўрэяў ад іншага насельніцтва шляхам маркіроўкі вопраткі, дамоў, дакументаў, што спрыяла паскарэнню ажыццяўлення “канчатковага вырашэння яўрэйскага пытання”. Адным з элементаў палітыкі нямецка-фашысцкіх акупантаў з’яўлялася заключэнне яўрэйскага насельніцтва ў канцэнтрацыйныя лагеры – гета, скіраванае на іх прававое і фізічнае адасабленне ад жыхароў іншых нацыянальнасцей. На тэрыторыі Віцебскай вобласці былі створаны гета “адкрытага” і “закрытага” тыпаў, якія садзейнічалі пагаршэнню фізічнага і маральнага стану вязняў, абмяжоўвалі магчымасці харчовага забеспячэння яўрэйскага насельніцтва, тым самым паскараючы яго выміранне. У ходзе даследавання было ўстаноўлена стварэнне на тэрыторыі Віцебскай вобласці ў яе сучасных межах 73

розных месцаў утрымання асоб яўрэйскай нацыянальнасці. Высновы пацверджаны ў дадатку “Гета, месцы збору яўрэйскага насельніцтва на тэрыторыі Віцебскай вобласці ў 1941 – 1943 гг.” [2];

3. Вышэйшай і самай радыкальнай формай барацьбы яўрэйскага насельніцтва Віцебшчыны супроць нямецка-фашысцкай палітыкі генацыду стала паўстанне ў Глыбоцкім гета ў жніўні 1943 г., калі былі знішчаны вязні апошняга месца заключэння яўрэяў на тэрыторыі Віцебскай вобласці колькасцю каля 2 тыс. чалавек. Супраціўленне вязняў гета нямецка-фашысцкім акупантам аказвалася праз арганізацыю іншых узброеных выступленняў (гета г.п. Шаркаўшчына, в. Друя і в. Опса Браслаўскага р-на), а таксама шляхам пасіўных форм: эканамічнае процідзеянне, ухіленне ад рэгістрацыі, укрыццё ад пагромаў, уцёкі перад ці непасрэдна падчас акцый расстрэлаў яўрэйскага насельніцтва. Па свайму характару дзеянні яўрэяў супраць палітыкі нацысцкіх улад былі нешматлікімі і малаэфектыўнымі, што звязана ў першую чаргу з малой колькасцю мужчынскага насельніцтва, якое было знішчана амаль адразу пасля акупацыі тэрыторыі Віцебскай вобласці, а таксама адсутнасцю ваенных навываў і зброі, фізічным знясіленнем і інш. [6; 11];

4. У ходзе правядзення нацыстамі генацыду яўрэйскага насельніцтва на Віцебшчыне можна вылучыць заканамернасці: ліквідацыя гета праводзілася спачатку ў буйных населеных пунктах, а затым у мястэчках і вёсках, для гэтага выкарыстоўваліся жорсткія метады і сродкі, намераная дэзінфармацыя з мэтай прадухіліць аказанне супраціўлення з боку вязняў гета. Актыўны ўдзел у масавых расстрэлах прымалі службы бяспекі, СД, СС, жандармерыі і вермахта. Высновы даследавання даюць магчымасць вылучыць некалькі этапаў у працэсе планамернага і мэтанакіраванага знішчэння асоб яўрэйскай нацыянальнасці на тэрыторыі Віцебскай вобласці. Першым этапам ужо летам 1941 г. былі дзеянні карнікаў айнзацгруп і зондэркаманд, паліцэйскіх частак СС, вермахта і мясцовых калабарантаў, скіраваныя на ліквідацыю ў першую чаргу прадстаўнікоў яўрэйскай інтэлігенцыі за выключэннем медыцынскіх работнікаў. Другі – канцэнтрацыя яўрэйскага насельніцтва ў гета для наступнага яго знішчэння (канец лета – восень 1941 г.). Трэці этап уключаў ліквідацыю вязняў гета ўсходняй часткі Віцебскай вобласці, якая знаходзілася ў зоне тылу груп армій “Цэнтр” (восень 1941 г. – зіма 1942 г.). Чацвёртым этапам (вясна 1942 г. – лета 1943 г.) з’явілася знішчэнне яўрэйскага насельніцтва генеральнай акругі “Беларусь”. Апошнім на дадзенай тэрыторыі ў жніўні 1943 г. было

ліквідавана Глыбоцкае гета, дзе нямецка-фашысцкія акупанты пакінулі працоўную яе частку [4; 10; 5; 7; 3];

5. Нацысцкая палітыка генацыду ў дачыненні да асоб яўрэйскай нацыянальнасці на тэрыторыі Віцебскай вобласці з'явілася састаўной часткай масавага знішчэння еўрапейскага яўрэйства. У выніку правядзення даследавання на падставе архіўных матэрыялаў, актаў Надзвычайнай Дзяржаўнай Камісіі, успамінаў сведак і відавочцаў тых падзей устаноўлена, што на тэрыторыі Віцебшчыны было знішчана не менш 65 тыс. чалавек яўрэйскай нацыянальнасці. Правядзенне палітыкі “канчатковага вырашэння яўрэйскага пытання” нямецка-фашысцкімі акупантамі прывяло да змен у сацыяльна-дэмаграфічнай сітуацыі, у выніку чаго значна зменшылася колькасць яўрэйскага насельніцтва і яго абшчын на тэрыторыі Беларусі, уключаючы і Віцебскую вобласць [3].

Рэкамендацыі па практычнаму выкарыстанню вынікаў:

- Вынікі праведзенага дысертацыйнага даследавання ствараюць аснову для далейшага вывучэння праблемы гісторыі Халакосту і вызначаюць новыя аспекты даследавання гісторыі Вялікай Айчыннай вайны на Беларусі, у прыватнасці на тэрыторыі Віцебскай вобласці;

- Фактычны матэрыял і высновы могуць быць выкарыстаны пры распрацоўцы лекцыйных, семінарскіх заняткаў і спецыяльных курсаў па айчыннай гісторыі і навейшай гісторыі замежных дзяржаў, па гісторыі Другой сусветнай і Вялікай Айчыннай войнаў, пры распрацоўцы падручнікаў і вучэбна-метадычных дапаможнікаў;

- Ва ўмовах нарастання пагрозы нэафашызму і праяў нацыяналістычных тэндэнцый, а таксама тэрарызму, вывучэнне гісторыі генацыду яўрэйскага насельніцтва, вылучэнне этапаў, метадаў, сродкаў і характэрных рысаў правядзення палітыкі гітлераўскай Германіяй дапамогуць вызначыць парасткі нецярпімасці ў адносінах асобных груп насельніцтва па расавых, нацыянальных і рэлігійных матывах ў сучасным грамадстве. Гістарычны аналіз геапалітычнага кантэксту ў сферы нацыянальнай палітыкі паказвае, наколькі важна ўлічваць нацыянальныя і рэлігійныя асаблівасці розных этнічных груп, якія пражываюць у межах адной дзяржавы;

- На падставе звестак аб месцах знішчэння яўрэйскага насельніцтва падчас Вялікай Айчыннай вайны можа быць увекавечана памяць ахвяр Халакосту на тэрыторыі Віцебскай вобласці.

СПІС АПУБЛІКАВАННЫХ РАБОТ ПА ТЭМЕ ДЫСЕРТАЦЫІ

Артыкулы ў навуковых часопісах

1. Вайцяховіч, А.І. Расавая палітыка нацыстаў і яе прымяненне да яўрэйскага насельніцтва / А.І. Вайцяховіч // Весн. Віц. дзярж. ун-а. – 2006. – № 2 (40). – С. 25–29.
2. Корсак, А.І. Правядзенне нацысцкай палітыкі ізаляцыі яўрэйскага насельніцтва і стварэнне гета на тэрыторыі Віцебскай вобласці ў 1941 – 1943 гг. / А.І. Корсак // Вестн. Полоцк. гос. ун-а. Сер. А, Гуманитарные науки. – 2007. – № 1. – С. 50–55.
3. Корсак, А.І. Знішчэнне яўрэйскага насельніцтва на тэрыторыі Віцебскай вобласці ў 1941 – 1943 гг. / А.І. Корсак // Весн. Магілёўск. дзярж. ун-а ім. А.А. Куляшова. – 2007. – № 2–3 (27). – С. 18–23.

Матэрыялы навуковых канферэнцый

4. Вайцяховіч, А.І. Ажыццяўленне палітыкі генацыду ў дачыненні да яўрэйскага насельніцтва на тэрыторыі Віцебскай вобласці ў 1941 – 1943 гг. / А.І. Вайцяховіч // Европа во Второй мировой войне: история, уроки, современность: материалы междунар. науч.-теор. конф., Витебск, 5–6 мая 2005 г. / Вит. гос. ун-т им. П.М. Машерова; редкол.: В.А. Космач [и др.]. – Витебск, 2005. – С. 281–283.
5. Вайцяховіч, А.І. Канчатковае вырашэнне “яўрэйскага пытання” на тэрыторыі Віцебскай вобласці ў 1941 – 1943 гг. / А.І. Вайцяховіч // I Машеровские чтения. 2. Гуманитарные науки: материалы регион. науч. конф. студентов, магистрантов, аспирантов и молодых учёных, Витебск, 5 мая 2005 г. / Вит. гос. ун-т им. П.М. Машерова; редкол.: Г.И. Михасёв [и др.]. – Витебск, 2005. – С. 141–143.
6. Вайцяховіч, А.І. Супраціўленне нямецкім акупацыйным уладам з боку яўрэйскага насельніцтва на тэрыторыі Віцебскай вобласці ў 1941 – 1945 гг. / А.І. Вайцяховіч // Моладзёвыя інавацыі ў сацыяльна-гуманітарнай сферы: зб. арт. – Варшава: POLCEN Sp. Z. o. o., 2005. – С. 10–15.
7. Вайцяховіч, А.І. “Канчатковае вырашэнне яўрэйскага пытання” на тэрыторыі Лепельскага раёна / А.І. Вайцяховіч // “Лепельскія чытанні”: другая навук.-практ. канф., Лепель, 18–19 кастр. 2006 г. / Лепельскі раённы краязнаўчы музей; склад.: А.У. Стэльмах. – Лепель, 2006. – С. 18–21.
8. Корсак, А.І. Стаўленне кіраўніцтва СССР да генацыду яўрэйскага насельніцтва на Беларусі / А.І. Корсак // Актуальные проблемы из

исторического прошлого и современности в общественно-гуманитарных и социо-религиоведческих науках Беларуси, ближнего и дальнего зарубежья: материалы Междунар. науч.-теор. конф., Витебск, 19–20 апр. 2007 г. / Вит. гос. ун-т им. П.М. Машерова; редкол.: В.А. Космач [и др.]. – Витебск, 2007. – С. 143–145.

9. Корсак, А.І. Прыход нацыстаў да ўлады і антыяўрэйская палітыка ў Германіі / А.І. Корсак // Европа: актуальные проблемы этнокультуры: материалы Междунар. науч.-теор. конф., Минск, 27 апр. 2007 г. / Бел. гос. пед. ун-т им. М. Танка; редкол.: В.В. Тугай [и др.]. – Минск: БГПУ, 2007. – С. 104–106.

Тэзісы навуковых канферэнцый

10. Вайцяховіч, А.І. Генацыд яўрэйскага насельніцтва на тэрыторыі Віцебскай вобласці ў 1941 – 1943 гг. / А.І. Вайцяховіч // «НИРС – 2005»: сб. тезисов докладов X Республиканской науч. конф. студентов и аспирантов высших учеб. заведений Республики Беларусь, в 3-х ч. Минск, 14–16 февр. 2006 г. / редкол.: С.К. Рахманов [и др.]. – Минск, 2006. – Ч. 3. – С. 234.

Артыкул у навуковым зборніку

11. Корсак, А.І. Формы супраціўлення акупацыйным уладам з боку яўрэйскага насельніцтва на тэрыторыі Віцебскай вобласці / А.І. Корсак // XII (59) научная сессия преподавателей, научных сотрудников и аспирантов университета: сб. ст. / Вит. гос. ун-т; редкол.: Г.И. Михасёв (отв. ред.) [и др.]. – Витебск: Изд-во УО «ВГУ им. П.М. Машерова», 2007. – С. 35–38.

Артыкул у гісторыка-публіцыстычным выданні

12. Корсак, А. «Кто спасёт одну жизнь – спасёт целый мир» / А. Корсак // Мишпоха. – 2006. – № 11. – С. 75–78.

РЭЗІЮМЭ

Корсак Алесь Іосіфаўна

Генацыд яўрэйскага насельніцтва на тэрыторыі Віцебскай вобласці.

1941 – 1943 гг.

Ключавыя словы. Вялікая Айчынная вайна, нямецка-фашысцкая акупацыя Беларусі, генацыд, Халакост, “канчатковае вырашэнне яўрэйскага пытання”, гета.

Аб’ектам даследавання з’яўляецца акупацыйная палітыка нацысцкай Германіі на тэрыторыі Беларусі падчас Вялікай Айчынай вайны.

Прадмет даследавання – змест, метады і формы нацысцкай палітыкі генацыду ў дачыненні да яўрэйскага насельніцтва Віцебскай вобласці ў 1941 – 1943 гг.

Метады даследавання. Агульнанавуковыя: абагульненне, параўнанне, класіфікацыя, аналіз і сінтэз, дэдукцыя і індукцыя, а таксама спецыяльна-гістарычныя: гісторыка-генетычны, гісторыка-параўнальны, гісторыка-сістэмны метады.

Навуковая навізна. Гэта першае даследаванне ў айчынай гістарыяграфіі, у якім аўтар разглядае ўплыў знешніх фактараў, звязаных з падзеямі Другой сусветнай вайны, на становішча яўрэйскага насельніцтва на тэрыторыі Віцебскай вобласці. Вызначана сутнасць нацысцкай палітыкі “канчатковага вырашэння яўрэйскага пытання” на акупіраванай тэрыторыі. У рабоце прааналізаваны змест, метады і формы палітыкі генацыду ў дачыненні да яўрэйскага насельніцтва Віцебшчыны з боку нямецка-фашысцкіх акупантаў. Увага аўтара скіравана на разгляд спроб супраціўлення яўрэяў палітыцы “канчатковага вырашэння яўрэйскага пытання” нямецка-фашысцкіх акупантаў.

Практычная значнасць. Матэрыялы дысертацыі могуць быць выкарыстаны пры падрыхтоўцы сінтэтычных навуковых даследаванняў па гісторыі Другой сусветнай і Вялікай Айчынай войнаў, гісторыі этнічных супольнасцяў Беларусі, а таксама ў музейнай і крэдацыйнай працы. Яны могуць быць таксама скарыстаны пры напісанні падручнікаў, вучэбна-метадычных дапаможнікаў, стварэнні спекурсаў для студэнтаў вышэйшай школы.

РЕЗЮМЕ

Корсак Алеся Иосифовна

Геноцид еврейского населения на территории Витебской области.
1941 – 1943 гг.

Ключевые слова. Великая Отечественная война, немецко-фашистская оккупация Беларуси, геноцид, Холокост, «окончательное решение еврейского вопроса», гетто.

Объектом исследования является оккупационная политика нацистской Германии на территории Беларуси во время Великой Отечественной войны.

Предмет исследования – содержание, методы и формы нацистской политики геноцида в отношении к еврейскому населению Витебской области в 1941 – 1943 гг.

Методы исследования. Общенаучные: обобщение, сравнение, классификация, анализ и синтез, дедукция и индукция, а также специально-исторические: историко-генетический, историко-сравнительный, историко-системный.

Научная новизна. Это первое исследование в отечественной историографии, в котором автор рассматривает влияние внешних факторов, связанных с событиями Второй мировой войны, на положение еврейского населения на территории Витебской области. Определена сущность нацистской политики «окончательного решения еврейского вопроса» на оккупированной территории. В работе проанализированы содержание, методы и формы политики геноцида в отношении к еврейскому населению Витебщины со стороны немецко-фашистских оккупантов. Внимание автора обращено на рассмотрение попыток сопротивления евреев политике «окончательного решения еврейского вопроса» немецко-фашистских оккупантов.

Практическая значимость. Материалы диссертации могут быть использованы при подготовке синтетических научных исследований по истории Второй мировой и Великой Отечественной войн, истории этнических сообществ Беларуси, а также в музейной и краеведческой работе. Они могут быть также использованы при написании учебников, учебно-методических пособий, создании спецкурсов для студентов высшей школы.

SUMMARY

Alesya Korsak

The genocide of the Jewish population on the territory of Vitebsk region.
1941 – 1943.

Key words. The Great Patriotic War, the occupation of Belorussia by German fascists, genocide, the Holocaust, “the final solution to the Jew problem”, ghetto.

The object of the research – the occupation policy of Nazi Germany on the territory of Belorussia during the Great Patriotic War.

The subject of the research – the essence, methods and forms of the Nazi genocide policy towards the Jewish population of Vitebsk region in 1941 – 1943.

Methods of investigation: General scientific: generalization, comparison, classification, analysis and synthesis, deduction and induction as well as special historical: historical genetic, historical comparative, historical system method.

Scientific novelty. This is the first dissertation in the national historiography in which the author is investigating the influence of external factors connected with the events of the Second World War on the position of the Jewish population on the territory of Vitebsk region. The author is trying to define the essence of the Nazi policy of “the final solution to the Jew problem” on the occupied territory. The essence, methods and forms of the fascist genocide policy in relation to the Jewish population in Vitebsk region are analysed in the paper. The author carries out the investigation of the attempts by Jews to fight against the fascist policy of “the final solution to the Jew problem”.

Practical application. The findings of the research paper can be applied while carrying out synthetic scientific research into the history of the Second World War and the Great Patriotic War, the history of ethnic communities in Belorussia and in the study of local history and museum work. The can also be used in writing textbooks, educational methodology aids, in creating special courses for university students.